

אפיגרמה יוונית – יהודית מבית שערם *

מאת מ. שְׁבָה

(סוף)

המטריקה והכתיב: גם הם מראים על מהבר בעל ידיעות יסודיות בספרות. את עברותו על הכללים וטעויתיו המטריות של המחבר הדgeshi במקומן. ומה שנוגע לכתב, הרי המחבר כותב בשוו 1 זאקעא והוא מבטא ושוקל את עמיינע, בוודאי בהשפעת המבטא העממי שהוא מדובר בו; בשוו 2 זאעניא הוא מבטא ושוקל את היט קצירה. היא ארוכה מטבחה, ואם השלמתו נcona Σ אפקט Σ היה צריכה Σ אפקט Σ להחשב כאן לארוכה לכיה¹¹². הכתב נקבע במקומות אפקט Σ (או Σ) היה רגיל לנו, אם כי ה- Σ צריכה הייתה להארך גם היא Σ בז'ואן מצויה טעות פרוזודית. בשוו 3 גוניאץ נשלב בטעות Σ אפקט Σ — שם, אם כי המלה שאחריה מתחליה בתנועה: אמן ל'זוכתו יש לומר, כי מקום המלה הוא ב-*caesura* Σ אחריה התנועה הארוכה הרביעית¹¹². הוא שוקל את ההברה קצירה, שוב ראייה לכך, לשנון העם שגוררה בפיו יותר מהשפה הספרותית. הוא בטא Σ והתכון ל- Σ . נשלב בוגוד לכל מסורת פואיטית: — עי' ידיעות ו' 171 הערת 88. בשוו 6 כתוב Σ במקומות א'גאנ, במקום שבו יש צורך בדיפטונגנוז על כל פנים. השכלתו הספרותית של משוררנו אינה מונעת אותו אפילו מטעויות פרוזודיות או טעויות משקל. הוא מושפע משפט הדיבור היומיומי ומ מבטה הפוך ורוחיק הוא מידעה מדוייקת של הספרות, ידיעה שהיתה יכולה לשמרו מטעויות אלה.

התאריך: אם כי הנטיון למדנו לנוהג זהירות רבה בקביעת תאריך כתובות על סמך עובדות פלייאוגראפיות, מכל מקום אפשר לנסתה במקרה זה לקבוע את זמנה של הכתובת בדרך זאת הודות לאוסף מושלם של כתובות מרכזו

* ראה ידיעות ו', ע"ע 105–114; 159–177.

112 לפניו צורות הבינוני (פרטיצפויים) מהפהול זאאצ'זסעל ואמ' נמצאות בהומירוס כרגיל

הברות ארוכות. לא כן בחרוו הנמצא חמיש פעמים באודיסיה (133; 77; 565; 62; ו'): קשה ליחס לו בקיימות זו.

ארצישראלי אחד, שניתן באוצר הכתובות היוונית המצוין של Welles של Kraeling, *Gerasa* (עי' לעיל, העלה 61). הוא אסף 361 כתובות, יותר מ-300 מהן יווניות, ובין אלה יותר מ-70 שתאריכן פחות או יותר מדויק; ואוthon אפשר לבדוק הודות לצלם היפה, מבחינת צורות אותיותיהן ומಹלך כתיבתן. הכתובות שתאריכן ברורו הן משנת 10 ועד שנת 611 אחר ספה"ג. אמנים יכולים להתקיים באותו הזמן ובאותו המקום צורות שונות של כתוב, אולם מעובdotו של Welles משתקפת בודאות שאיפה ברורה לצורה מסוימת של אותיות. המתגברת בתקופה מסוימת, מנצתה, ולאחר מכן, נחלשת ונעלמת (עי' שם, ע"י 358 ואילך). הוא מצין אלפבית אחד מרובעת, אחד מונומנטלית, אחד שהוא קורא לה עגולה, אחד מתומרת, גבואה וצרה, אחד סגוללה, ולבסוף אלפבית מרובעת השבה לתחיה. כל האלפיבות האלה הן בנوت התקופה הרומית⁽¹⁴³⁾. השוואת האותיות האופיניות בכתובותנו אל טיפוסיו של Welles מביאה לידי מסקנות אלה: צורת ה-*A* (ראש רגלה הימנית ארוך יותר ועולה על רגלה השמאלית) מתגלית בגרש ממוצע המאה השנייה עד אמצע המאה השלישית אחר ספה"ג, ביחס כשהיא דומה לצורת ה-*A* שבאלפבית המתומרת; והוא הדין בצורת *D*, שהיא דומה ביותר לצורה שבכתובות מס' 159 של Welles (משנת 253–260 אחר ספה"ג). אופיניות ביותר צורתהן של *Q,O,C,E,Θ,Ω*. ה-*E* דומה לצורה (משנת 253–260 אחר ספה"ג), אופיניות אחר ספה"ג, לצורה המתומרת של מס' 159 הסגוללה של מס' 26 (משנת 238 אחר ספה"ג), לצורה המתומרת של מס' 159 (משנת 232–235) ולצורה הסגוללה של מס' 72 (בת החצי הראשון של המאה השלישית אחר ספה"ג). אם כי דמיון מה ניכר גם ב-*E* המתומרת של המאה השנייה (מס' 164; 166). ה-*Θ* קרובה ביותר בצורתה ל-*Θ* המתומרת של מס' 156 (משנת 210–220) ולזו הסגוללה של מס' 72 (בת החצי הראשון של המאה השניה אחר ספה"ג) ומס' 170 (משנת 210–220) ולזו הסגוללה של מס' 260 (משנת 235–238) ומס' 170 (משנת 235–238) המיחוד בצורתה של כתובותנו מצויה באלפיבות של *K,L,N,O,P,I,Y* אין אופיניות ואין בכתובותנו נכתבה באות *P* רק שלוש פעמים ורק אחת מהן היא שלמה. היא שלמד דבר מצורתן. ה-*M* המיחוד בצורתה של כתובותנו מצויה באלפיבות של Welles החל ממוצע המאה השנייה אחר ספה"ג ועד אמצע המאה השלישית. הבדלים דקים וشنודעת לה חשיבות מיוחדת בקביעת תאריכים, דומה לצורת האלפבית המתומרת של גרש במס' 156 (משנת 232–235), במס' 170 (בערך 253–260) מטיפוס האלפבית המתומרת. ה-*C*, שבצורתה ניכרים בדרך כלל במס' 159 (משנת 210–220) ובמס' 159 (260–253). כן ניכרת בה קירבה לצורתה השונה

⁽¹⁴³⁾ לצורות האלפיבות, שאת זמן הוא קבוע לתקופה הביזנטית (וגם אליהן השוויתי את צורות האותיות של הכתובות שלנו), אין צורך לשם לב, כי אין באות בחשבון.

של האלפבית הטגלגלה בהבדלים דקים מאד, ביחוד בכתובות של המאה השלישית אחר ספה"ג. יתר האותיות אינן מניחות מקום למסקנות ודיות. ה-ע' שהיא אות אופיינית אינה נמצאת בכתובתנו. עם הסיכון יש לומר איפוא כי על סמך החשווה אל האלפיביות של גרש נראה, כי כתובתנו נכתבת בחצי הראשון של המאה השלישית אחר ספה"ג¹¹⁴).

קביעת תאריך זו מטעמים פאליאוגראפיים מתחAIMה – כפי שהוא לומד מידידי ד"ר מייזLER – למציאות הארכיאולוגית. מערכת הקברים, שאליה שייך המאוסוליאום, שבו הייתה קבוצה כתובתנו, היא בלי ספק בת הממחית הראשונה של המאה השלישית אחר ספה"ג, כי רק אז ניתן היה לאפשר לחס את רצפת הפסיפס, את הקשתות שבכניתה לאולם במערכת הקברים ואת נרות השמן ובשרי כל-החרס שנמצא בתוכן שפך העים. קשותות המאוסוליאום, כרכוביו ואמננות הבניין בכללו מזכירים את בית הכנסת שכפר נחום ושיכים לאותה התקופה בקרוב. גם אפריזי החיות נתן להקבע זמן זהה בקרוב (עי' מ. מייזLER, ידיעות ו', עמ' 103). וכן יש ליחס

(114) הקרובות בין כתובות גרש לכתובות שלנו, לפי צורת הכתב, היא מס' 193 מראשית המאה השלישית לאחר ספה"ג, ע"י WelleS, הלוח CXX. – מר אבידונה, שעינו חדה והוא מגושה בקביעת זמנה של כתובות אי', אישר את קביעתי הכרונולוגית. בא' אמורים נמצאה כתובות שלפי אוצר שמותיה הפרטיטם בלבד אפשר לקבע את זמנה למאה השלישית לאחר ספה"ג, כי אין אף שם אחד משמותיה שלא יהיה בו *Aύρηλια* או *Aύρηλιος* (לשם עם אורייליס – אורייליה השווה לאפיגרמת קברים (ראה 410), *Inscr. Gr.* XII, 7, מט'). הארכונטים, הבולי והדרימוס של אמורים את אביריליס אפרודיטיס ואותו לרגל מות בתה *Mουσαιά*. בכתובות משבחים מכבים את אביריליס אפרודיטיס ואותו לרגל מות בתה *Αύρηλια*. בכתובות נפל פאולוס של φίλοι σκέψη (זהו הטופוס של πάτες, שוי' 12: οὐδὲ τειμωμένη φίλοι τῆς...ἀνηλεοῦς εἰμαρμένης ἐξήρπασται, שוי' 13: πάσιν τοῖς ἑαυτῆς, שוי' 15: οὐδὲ τοῖς ἑλάχιστον...πάσιν τοῖς ἑαυτῆς (*Moīqā* של ה-α', cf. p. 108) הטעופס של α' ακτאלאג'יינן (השווה ש' 3 של האפיגרמה שלנו). ולבסוף משווים את הגפרטת העזירה אל ώρας δένδρον ακάλιסתוν φύσμενον ἐν γῇ πρὸ δρέψασθαι τινα τῶν ע' 18: τοῦ δρέψασθαι τινα τῶν ακάλιסתוν φύσμενον ἐν γῇ πρὸ δρέψασθαι τινα τῶν שマーה האסון היה הגורם לכיבור זה, וכוכנתו לנחם את האב שבעל לטובת העיר. אמנם אין לומר שהשימוש בנושאים האלה היה מקובל דווקא בתקופת האפיגרמה שלנו. השימוש הזה יכול להיות מקובל גם בזמןים אחרים. אולי עצם העובדה כי האפיגרמה שלנו מתחימה לכתובת שתאריכה ידועה בודאות הורדות לשמות הפרטיטים שכבה, מוכיחה עצ' שהאפיגרמה שלנו אינה סותרת את רוח התקופה, שאליה ייחסנו.

את שרידי ארון-השיש, שעליו מתוארת בין השאר לידה עם הברבור, לתקופת האפיגרמה, היינו לתקופתו של ר' יהודה הנשיא או לאחריו שאחריו.

יוזן בית שערים: האפיגרמה אינה נוקבת לא את התאריך ולא את גיל הנפטר. התאריך לא ניתן להיזכר בשיר. יוסטוס לא יכול היה להיות צער, כי האמאסיאס אינה הולמת גיל צער מוד. משפטו והוא היווניים יפה, יפה. שאלמלא כן אי אפשר היה לכתוב אפיגרמה יוונית כלכך על מצבת קברו. הן האפרינו של המאוסולאים והן האפיגרמה הם סימנים מובהקים לרוח התרבות היוונית, שבו היו ספוגים הנפטר ומשפחתו, והוא הוא אשר הקשר את לבם להבין את הספרות היוונית ואת אמנויות הבניין והפלסטיקה של העולם ההלניסטי-רומי שביבם. הנפטר איננו איש יוצא מן הכלל בקרוב משפחתו. כי סגנון בניין המאוסולאים, סגנון ארון-השיש, סגנון האפיגרמה וסגנון המשפחה אחד הוא. אין זה מן הנמנע לשער שיטוטוס היה אחד הראשונים או אפילו הראשון שנטמן בתוך בניין המאוסולאים, כי הבניין והאפיגרמה שייכים לתקופה אחת. אך יתכן, שהיה ראה המשפחה. האפיגרמה אינה נופלת בהרבה מאפיגרמות התקופה היא במוזהה המיוון¹¹⁵). והוא הדין באמנות המשתקפת באפרינו החיות, שנמצאה בבניין הקבר הזה, שאין לה ליבוש בפני האמנות הפלסטית של סוריה ומצרים בתקופה זו¹¹⁶). מכאן ראייה ממשית שלא משפחת הנשיים בלבד למדעה יוננית והתחנכה וחיהה בתרבות זו, אלא גם משפחות אחרות שבתקופת התלמידו היו מיוניות וMSCILLOT BEHSCHLA VODA.

אפשר עוד להרחיק לכת. אין לחשב כי הכתובת הייתה מובנת למשפחה הנפטר בלבד. כתובות של גבי מצוכות קברים נכתבות למען תקראנה ותובנה. האפיגרמה שלנו החרותה על בניין מפואר ובلتיה רגיל ברור שהרבבה מתושבי בית שערים יכלו לקרוא וידעו לעירכה: מכאן יש להניחס כי גם בבית שערים היהודית למדו יוונית במידה מסוימת וידעו ידיעת-המה את ספרותה.

המחבר מי הוא? יתכן כי היה בן משפחת יוסטוס עצמה, אם לא, וראייה מקורב למשפחתו¹¹⁷). הוא היה בעל השכלה יוונית. את הומירוס למד יפה

¹¹⁵) המחבר מתכוון לתזרו ולדון באפיגרמה שלנו מתוך סקירת האפיגרמות היוניות של המוזה המיוון בכלל והאפיגרמות היהודיות בפרט, ולקבוע את עמדת האפיגרמה שלנו בין שתי הקבוצות האלה.

¹¹⁶) עי מה שסובר מיזל ר על האפרינו בידיעות החברה ו' (חרצ"ט), ע' 103.

¹¹⁷) אפשר שעצם העובדה, כי המשורר משתמש בשתי צורות השם: בליננטיס ובליו – אם השלחנו היא נcona –, היא ראייה לכך שהמחבר היה חבר המשפחה או ידידה. כי השם המקודר בודאי שהוא שם משפחתי אינטימי.

גם לחבר אפיקרמה למד כמו כל צעיר שלמד בבית ספר יווני. מערכת הנושאים המקובלות של האפיקרמות ידועה לו והוא משתמש בה בזריזות מטויימת. בקיאותו, בהומיוווס וזכרונו הטוב מטעים אותו לפעם במשקל, אלום הם חזקים כל כך, עד אשר הם אפשריים למחבר להכניס את שם העיר בית שעריהם אל השיר ע"י שניי צלצולי דק של חרוז הומרי, אמןם בביטוא בלתי רגיל, שיוני אמתי לא היה משתמש בו כפי הנראה (השווה לעיל ע"ג 167–169). מן הנימה החמה שבה הוא מדבר על בית שערים רשאים אנו למלוד, כי לא הנפטר בלבד, אלא אף המשורר היה איש בית שערם. המשורר הזה מבית שערם, שהשלתו יהודית יוונית גם יחד, אינו חש ביסודות היווניים של יצירתו כל סתירה ליהדותו, אפילו הדָאַטְאָן אינה זרה בעיניו. הוא היהודי ויוני במידה כזאת עד כי יכול הוא לתת צורה כזאת לביטואים שהקורא היהודי שומע בהם הדר עיוניותיו היהודיים והקורא היווני או הקורא, שהוא חניך תרבות יוון, שומע בהם הדר רעיונותיו וספרותו היוונית (ע"י לעיל, הערות לש"ז). כן נמצא באפיקרמה רעיון אחד יהודי מקורו (ע"י לעיל, העORTHOTI לש"ז), שאין לו אנלוגיה בספרות היוונית. מה שאינו סכמטי באפיקרמה זו ומה שנראה אינדיוידיואלי, הוא היהודי לפיה מהותו.

בית שערם, שבו נתגלו עד כה כ-200 כתובות יווניות, אינה רק עיר שלשון עמה ועבדתו יומיום הייתה בעיקר יוונית; גם השכלה יוונית התקיימה בה. אמנם, אין לדעת לעת עצה מה היתה מידת השכלה זו. על כל פנים בעת מכירםanno משורר היהודי מבית שערם שכח בלשון יוון.
